
THE TERMINOLOGY IN THE FIELD OF INFORMATICS AND COMPUTER TECHNOLOGY IN ENGLISH AND ALBANIAN - A COMPARATIVE ANALYSIS

Lindita Ademi

Faculty of Philology, Tetovo University – Tetovo, Republic of Macedonia

lindita.ademi@unite.edu.mk

Valbon Ademi

Faculty of mathematics and natural sciences, Tetovo University-Tetovo, Republic of Macedonia

valbon.ademi@unite.edu.mk

Abstract With too rapid development of information technology, and expand the use of computers and the Internet in almost all fields of activities of the society, raised the need for processing and standardization of terminology of the modern area of science and technology in the Albanian language. The terminology in the field of information and computer technology in English and Albanian language is among the most neglected intellectual activities, and frequent public event with low quality analytical treatment. The influence of English in various fields, mainly performed through electronic media, the Internet and technological innovation, creates necessity for the use of those terms in the Albanian language.

English has become one of the most popular languages in the world, spoken by millions of people. That is why he quickly became the only language used in international communication and giving the opportunity to meet with many research papers, inventions in all fields such as computer science, mathematics, electrical engineering, economics, etc. The subject of this paper is to outline the basic theoretical settings of terminology as a science, namely, it is a young scientific discipline that establishes a special approach to the study of the structure of the term, and then to the collection, classification and presentation of the terms within terminological products. The need for the establishment of special terminology science is conditioned by many social factors, but mainly on the development of science and technology in the second half of last century. The development of terminology is closely linked to the development of translation and terminology derivatives available to the translator of scientific texts, facilitating its work and allowing faster and more effectively respond to the tasks.

Keywords: terminology, term, informatics, Albanian language, English.

ТЕРМИНОЛОГИЈАТА ОД ОБЛАСТА НА ИНФОРМАТИЧКО-КОМПЈУТЕРСКАТА ТЕХНОЛОГИЈА ВО АНГЛИСКИОТ И ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК – СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА

Линдита Адеми

Филолошки факултет, Државен Универзитет во Тетово – Тетово, Република Македонија

Валбон Адеми

Факултет за математика и природни науки, Државен универзитет во Тетово – Тетово, Република Македонија

Апстракт: Со пребрзатиот развој на информатичката технологија и со проширувањето на употребата на компјутерот и интернетот во речиси сите полиња на дејствување на општеството, произлезе и потребата за обработка и стандардизација на терминологијата на ова современо подрачје на науката и техниката и во албанскиот јазик. Терминологијата од областа на информатичко-компјутерската технологија во англискиот и во албанскиот јазик е меѓу повеќето запоставени интелектуални дејности, и многу чест јавен случај со низок квалитетен аналитички третман. Влијанието на англискиот јазик во различни области, што главно се врши преку електронските медиуми, интернетот и технолошките иновации, создава и неминовна потреба за користење на тие термини во албанскиот јазик.

Англискиот јазик стана еден од најпопуларните јазици во светот и го зборуваат милиони луѓе. Тоа е и причината поради која тој многу брзо стана единствен јазик, кој се користи во меѓународната комуникација и кој дава можност да се запознаеме со многу истражувања, научни трудови, откритија од сите области, како што се информатиката, математиката, електротехниката, економијата и др.

Предмет на овој труд е да даде приказ на основните теориски поставки на терминологијата како наука, имено, станува збор за млада научна дисциплина која востановува посебен пристап кон проучувањето на структурата на терминот, а потоа и кон собирањето, класификацијата и претставувањето на термините во рамките на термилошките производи. Потребата од востановување на посебна термилошка наука е

условено од повеќе општествени фактори, но пред сè од развојот на науката и техниката во втората половина на минатиот век. Развојот на терминологијата е тесно поврзан и со развојот на преведувачката дејност, а термилошките производи му стојат на располагање на преведувачот на стручни текстови, олеснувајќи ја неговата работа и овозможувајќи му побрзо и поефикасно да одговори на поставените задачи. **Клучни зборови:** терминологија, термин, информатика, албански јазик, англиски јазик.

ИНФОРМАТИЧКАТА НАУКА И НЕЈЗИНА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Терминологијата непосредно го претставува развојот и модернизацијата на современиот албански јазик и е тесно поврзана со развојот на образованието, науката и културата, со распространувањето на техничко-научните знаења низ целото албанско општество¹³⁷. Интересот и посебното внимание од нашето општество за терминологијата воопшто се показатели на највисокото ниво на науката и на технологијата и нивната улога во животот на современото албанско општество. Развојот на науката и технологија предизвикува не само создавање на нови термини и концепти туку ги оформува и развива понатаму термилошките системи, не само разгледувајќи и определувајќи ги концептите и посебните термини туку и создавајќи цел концептуален апарат во низа научни дисциплини и во нивните соодветни термилошки системи. Сето ова движење е придружувано со диференцијација и спецификација на термините на различните области, но, истовремено и со соработка меѓу нив, затоа со неа не се занимаваат само еден тесен круг на специјалисти, но и други пошироки општествени кругови кои на овој или на оној начин се сретнуваат со термини од различни области на знаењето во секојдневното дејствување и предавање. Посебно место зафаќаат нови области на знаењето како што се информатиката, телекомуникацијата, биотехнологијата и др. со нивната соодветна терминологија. Нова терминологија е и информатичката терминологија која нè мотивира да ги истражуваме нејзините термини.

ИСТРАЖУВАЊЕТО И ПРОБЛЕМИТЕ ШТО СЕ ПОВРЗУВААТ СО ИНФОРМАТИЧКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Информатиката е релативно нова гранка на науката која ги проучува законите за собирање, менување, зачувување, обработување, барање и споделување на документираната информација што определува оптимална организација на уметноста на информацијата врз основа на современите технолошки средства. Таа опфаќа низа области како самата информатика како наука, теоријата на информацијата, научното документирање (јазик, текст, средства за чување), библиотекарската дејност, обработката на превод на текстовите, кодирањето, индексирањето, обработката на информациите, пренесувањето и програмирањето на информациите (компјутерска техника) како и низа помали области кои се занимаваат со копирањето, микроснимањето и др. Мнозинството на овие области се поврзува со развојот на науката и технологијата што го услови создавањето на низа ново научни и технички концепти. Овие концепти, имаат и свои соодветни називи (термини) кои заедно со концептите (објектите) навлегуваат и во јазикот. Така во секој јазик се создава фонд на термини интересни за проучување, а добар дел од нив се влезени од големите јазици и посебно од англискиот јазик. Најголемо влијание претрпела областа на компјутеристиката, каде се користат, во главно, позајмени термини од англискиот јазик освен ова постои и штетна синонимија (иако присутни) што предизвикуваат конфузија во комуникацијата меѓу експертите.

Од друга страна, странските термини создаваат тешкотии за корисниците на компјутерите. Така освен многубројните синоними како *kompjuter - ordinator* (алб.)/ *computer* (англ.); *kibord - tastierë* (алб.)/ *keyboard* (англ.); *llogaris* (алб.)/ *compute* (англ.); *llogaritshëm(i)* (алб.)/ *computable* (англ.) пости и голема низа термини за кои треба да се одлучи кои треба да се преведат на албански, прилагодуваат на албански и кои треба да останат како што се позајмени. Со други зборови терминологијата која се користи во литературата и таа што се користи во практика, бара посебна анализа од посебна комисија составена од специјалисти од соодветната област и од лингвисти, за да се создаде и обработи соодветен термилошки речник. Ова е првата неопходност за оваа област на науката и технологијата, бидејќи како што наспоменавме и погоре, тоа се во главно нови термини кои брзо навлегуваат во јазикот, затоа се бара што побрза интервенција за

¹³⁷ Х.Пашо, А.Дуро „*Terminologjia teknike-shkencore dhe vendi i saj në shqipen standarde*“, Меѓународна научна конференција „*Shqipja standarde dhe shoqëria shqiptare sot*“, Тирана, 2003.

оценување на оваа терминологија не само во границите на албанската држава, но и надвор како во Косово и во Македонија. Токму ова е причина за создавање на речник од оваа област, создавање на заедничка комисија за да се преземе оваа широка научно-истражувачка и практична дејност од национална важност. Но, секако претходно се бара истражување за состојбата на оваа терминологија и проблемите кои треба да се решат како и определувањето на соодветните излези од нив¹³⁹. За прв пат Косовската академија изработи Речник на информатиката (Fjalori të informatikës), но без ограничување, од група автори составена од специјалисти од соодветната област Неби Цака, Агни Дика¹⁴⁰ и Себ Родиќи и со редакција на академик Рецеп Исмајли.

Овој речник, кој е и објект на нашето истражување, надополнува една итна потреба за системско претставување и алфabetско претставување паралелно на два јазик, англиско-албански речник и албанско-англиски речник на целосната термилошка лексика на една начина дејност скоро сосема нова и современа како што е информатиката. Овој речник содржи 9000 термини за секој јазик, зборови и термини, кои се однесуваат на оваа област, компјутерските науки, софтверското инженерство, информатичката технологија, насоки блиски со неа: информатичка теорија, телекомуникација, електроника, автоматика како и подалечните области: математика, физика, логика, лингвистика. Се сретнуваат и зборови со општо значење. Речников опфаќа и голем број скратеници, поголем број од нив се земени без прилагодување на албански јазик, бидејќи тие често се сретнуваат во техничко-научниот јазик од оваа област, како и во публицистиката, на пример: ROM, RAM, CD, LED, MOSFET, LAN. Некои од нив се употребуваат дури и членувани на пр.: LED-и, RAM-и и др.

Посебен слој во овој речник се термините од албанско потекло. Голем дел од нив се прилагодени на албански јазик, а тоа се истакнува од јасната внатрешна форма, значи, од зборообразувачката структура, на пример: *ndërfaqe* за *interfejs*, *faqeshënues* за *bukmark*, *fjalëkalim* за *pasuord* и др.

Во речников се забележува и ограничен број префикси кои се користат за образување на термините на пр.: *sinjeri* за *android*, *silidhëz* за *konektoid*.

Треба да се истакне дека 80% од термините во овој речник се именски групи, само за единицата компјутер има 51 именска група (со два и три збора): *kompjuter analog*, *kompjuter burimor*, *kompjuter digjital model*, *kompjuter me arkitekturë klasike* и др.

Доста термини се дадени и со нивни варијанти на пример: *aplikacion/zbatim*, *adapter/përshtatës*, *frekuencë/denduri*, *konektor/lidhëzor*, *përdorues/shfrytëzues*, *kontrast/kundërshti* и др.

Именските групи се образувани од комбинацијата на термини д различни области како од математиката, физиката, економијата, лингвистиката, логиката, како на пример: *alokim dinamik*, *diodë lazerike*, *diagram rrethor*, *kabëll optik*, *gramatikë gjenerative*, *logjikë simbolike* и др. Во повеќето случаи авторите се потрудиле да го дадат терминот кој соодветствува на странскиот термин, но има и случаи кога се дадени двете варијанти. Оваа синонимија е штетна како за албанските термини така и за странските термини, на пр.: *pin* (англ.) – *këmbëz*, *thumb* (алб.), *smart* (англ.) – *inteligjent*, *i zgjuar* или *kuti* (алб.) – *box*, *case* (англ.)¹⁴¹.

Англиско-албанскиот и албанско-англискиот информатички речник, кој е печатен во 2005 година е голем чекор во активностите преземени во Македонија, во Косово и во Албанија, во последните години во областа на терминологијата. Овој речник послужи како основа за создавање на друг информатички речник со дефиниции во 2010 година¹⁴².

Оваа терминологија добива сè поголемо значење кај сите јазици, поради зголемувањето на бројот на корисниците на сопствените компјутери и на интернетот во сите држави и од сите категории на популацијата. *Kompjuteri* (shq)/*computer* (англ.) е *printeri* (алб.)/*printer* (англ.); *disketa* (алб.)/*floppy disk* (англ.) е *kompakt disku* (алб.)/*compact disc* (англ.); *internet* (алб.)/*internet* (англ.) е *uebi* (алб.)/*web* (англ.) (како

¹³⁸ А. Дуро, Ф. Врapi „*Veçori të termave me burim nga anglishtja në gjuhën shqipe*“ во Збирката „*Gjendja dhe zhvillimi i terminologjisë shqipe, probleme e detyra*“, Тирана, 2009.

¹³⁹ А. Дуро „*Termi dhe fjala në gjuhën shqipe*“, Тирана, 2009.

¹⁴⁰ Н.Цака, А. Дика, С.Родиќи, „*Fjalori i informatikës* (anglisht-shqip; shqip-anglisht)“, Приштина, 2005.

¹⁴¹ А. Дуро, Ф. Врapi „*Veçori të termave me burim nga anglishtja në gjuhën shqipe*“ Збирка „*Gjendja dhe zhvillimi i terminologjisë shqipe, probleme e detyra*“, Тирана, 2009.

¹⁴² Љ. Шинани, А. Чепрја, А. Чепани, „*Fjalori i termave të informatikës* (anglisht-shqip-anglisht)“, Приштина, 2010.

меѓународни термини) се дел од нашето секојдневие, колку и телефонот и телевизорот. Информатизирањето и компјутеризацијата ги опфаќа сите области на човечкото дејствување. Така, имаме: *adresë elektronike* (алб.)/*e-mail address* (англ.); *disketë kompjuterike* (алб.)/*floppy disc* (англ.); *kompjuter personal* (алб.)/*personal computer* (англ.). За да се опише способноста за користење на компјутерот се користат ИГ:

mësim përmes kompjuterit (алб.)/*computer aided learning* (англ.); *udhëzim (i nxënësve) nëpërmjet kompjuterit* (алб.)/*computer-aided instruction* (англ.); *mësim me anë të kompjuterit* (алб.)/*computer-assisted learning* (англ.) и др.

Ова се постигнува преку компјутерските курсеви кои се одржуваат во компјутерски лаборатории, центри и сали на факултетите по компјутерски науки, или групата за компјутерско инженерство и сето ова го овозможува компјутерската технологија и компјутерската индустрија.

Денес книгите се подготвуваат, редат, обработуваат и печатат компјутерски. Компјутерски може да бидат се само игрите, но и пиратеријата и криминологијата, како и етиката, па дури и животот и светот.

Бројот на термините создадени за да се изразат новите концепти кои се однесуваат на информатиката и на информатичката технологија постојано се зголемува, бидејќи се зголемува бројот на новите средства на технолошката информатика и на компјутерските програми. Овие средства и програми во главно се од САД, и заедно со нив и документацијата е со соодветните термини на англиски јазик.

Како последица земјите се соочуваат со прашањето на преводот на документите и термините од кои се придружени овие средства и програми, а тоа се случува често по нивниот влез во пазарот. Ова бара од преведувачите и од лексикографите анализирање на изворскиот термин и наоѓање на соодветниот термин на нивниот јазик.

Количеството и големата брзина на влегувањето на овие термини од англискиот јазик во другите јазици го отежнува успешното создавање на изедначена информатичка терминологија за повеќето јазици. Поради неможноста од брзата и успешната реакција, често се прифаќа англискиот термин, дури и без соодветното фонетско, морфолошко и семантичко прилагодување. Англискиот благодарение на глобализацијата и на интернетот зазема улога на меѓународен јазик, или на т.н. светски јазик. Така и *kompjuter* (алб.)/*computer* (англ.), како и *harduer* (алб.)/*hardware* (англ.) е *softuer* (алб.)/*software* (англ.) е *edhe internet* (алб.)/*internet* (англ.) е *ueb* (алб.)/*web* (англ.) стануваат интернационализми.

Исто така, благодарение на низа научни дела за информатичката технологија од Н. Цака, А. Дуро, Х. Шеху, Ф. Врапи вниманието се сконцентрира се повеќе во решавањето на проблемите за нејзина стандардизација.

РАЗВОЈОТ НА ИНФОРМАТИЧКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА ВО АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК СПОРЕДБЕНО СО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК

Англицизмите, термини од информатичката област, како и во другите области на знаењето, исто како и англицизмите (како обични зборови) влегле и продолжува да влегуваат во албанскиот јазик поради контактите на албанскиот јазик со јазик што типолошки и структурно е различен од него, што значително влијае во нивната перцепција од говорителите на албанскиот јазик. Поради ова имаме различни одрази на англиските зборови во различни нивоа на јазикот. Така информатичките термини како и секоја друга лексичка единица, по потекло од англискиот јазик, како аналитички-синтетички јазик со нагласен аналитички карактер, влегуваат во албанскиот јазик, кој е синтетичко-аналитички со развиени форми, особено во системот на наставките кој е многу богат особено кај парадигмите на именките, за разлика од англискиот јазик. Иако до денес во албанскиот јазик прилагодувањето на англиските зборови и термини (во текст) е сè уште неопределено, како, на пример како критериум се презема и начинот на пишување *hardware*, *file* и од аспект на пишување: *harduer*, *fajl*, а морфолошкото прилагодување останува целосно определен критериум. така или се пишува *hardware-in*, *file-in* или *harduerin*, *fajlin.*, во последниов пример, пишаната форма одговора на говорената форма според изговорот на англиски јазик. Меѓутоа во албанскиот јазик тие се прилагодуваат според изговорот во англискиот јазик, затоа ние ќе го поддржиме и следиме критериумот според кој е напишан и „*Fjalorin e informatikës*¹⁴³”, Приштина 2005, каде англиските термини се даден на албански врз критериумот на изговорот во изворниот јазик *fajl*, *harduer*, *softuer* и др. Интересно е, да се види принципот како се прифаќаат термините од оваа област во другите јазици, на

¹⁴³ Н. Цака, и др., „*Fjalor i informatikës*” (*anglisht-shqip, shqip-anglisht*), Приштина, 2005.

пример во италијанскиот јазик. Така, може да се забележи, дека овој јазик од типолошки-структурен аспект е поблиску со албанскиот, а од друга страна од аспект на системот на наставките во именската парадигма тој е поблизок со англискиот.

Во споредба со албанскиот јазик, италијанскиот јазик во именски систем нема наставки, а ова отсуство се надополнува од синтаксичките врски во кои влегуваат зборовите, па и странските зборови во овој јазик. Во албанскиот јазик претпозитивниот член бара и соодветна настава, а овој факт мислиме дека има влијание зборовите од англискиот јазик да се прифатат според изговорот во изворниот јазик а не според тоа како што се пишува, на пример, не како *i file-it, në file-in*, туку како *i fajlit, në fajlin*. Ова значи дека во италијанскиот јазик падежните односи се покриваат преку претпозитивните членови и предлозите и ова влијае англиските зборови да бидат прифатени како што се напишани, бидејќи тука нема наставки, а во албанскиот овој факт влијае за да се земе изговорената

форма на позајмениот збор. Еве некои примери *harduerin* и не *hardware (-in)*. Ова значи дека во албанскиот јазик има три фактори кои влијаат врз прилагодувањето на позајмениот збор од англискиот: морфосинтаксичкиот однос, претпозитивниот член или предлогот, фонемското прилагодување и морфолошкото образување.

Термин: *facebook*

англ.	алб.
<i>shkrimi:facebook</i>	<i>facebook</i>
<i>shqiptimi:fejsbuk</i>	<i>fejsbuk</i>
<i>formësimi morfologjik/ морфолошко образување</i>	<i>1.i(e)facebook-ut 2.i(e)fejsbukut</i>

Информатичката терминологија во денешно време добива сè поголема важност, поради зголемување на бројот на корисниците на интернетот. Бројот на создадените термини за да се изразат новите концепти кои се однесуваат на информатиката и на информатичката технологија постојано се зголемува, бидејќи постојано расте бројот на новите средства на информатичката технологија и на компјутерската програма. Овие програми во главно доаѓаат од САД, и заедно со нив и документацијата е со соодветните термини на англиски јазик.

ЗАКЛУЧОЦИ

Терминологијата го непосредно претставува развојот и модернизацијата на современиот албански јазик и е тесно поврзана со развојот на образованието, науката и културата, со распространувањето на техничко-научните знаења низ целото албанско општество. Интересот и посебното внимание од нашето општество за терминологијата воопшто се показатели на највисокото ниво на науката и на технологијата и нивната улога во животот на современото албанско општество. Развојот на науката и технологија предизвикува не само создавање на нови термини и концепти туку ги оформува и развива понатаму термилошките системи, не само разгледувајќи и определувајќи ги концептите и посебните термини туку и создавајќи цел концептуален апарат во низа научни дисциплини и во нивните соодветни термилошки системи. Сето ова движење е придружувано со диференцијација и спецификација на термините на различните области, но, истовремено си со соработка меѓу нив, затоа со неа не се занимаваат само еден тесен круг на специјалисти, но и други пошироки општествени кругови кои на овој или на оној начин се сретнуваат со термини од различни области на знаењето во секојдневното дејствување и предавање. Посебно место зафаќаат нови области на знаењето како што се информатиката, телекомуникацијата, биотехнологијата и др. со нивната соодветна терминологија. Нова терминологија е и информатичката терминологија која нè мотивира да ги истражуваме нејзините термини.

Информатиката е релативно нова гранка на науката која ги проучува законите за собирање, менување, зачувување, обработување, барање и споделување на документираната информација што определува оптимална организација на уметноста на информацијата врз основа на современите технолошки средства. Таа опфаќа низа области како самата информатика како наука, теоријата на информацијата, научното

документирање (јазик, текст, средства за чување), библиотекарската дејност, обработка на превод на текстовите, кодирањето, индексирањето, обработката на информациите, пренесувањето и програмирањето на информациите (компјутерска техника) како и низа помали области кои се занимаваат со копирањето, микроснимањето и др. Мнозинството на овие области се поврзува со развојот на науката и технологијата што го услови создавањето на низа ново научни и технички концепти. Овие концепти, имаат и свои соодветни називи (термини) кои заедно со концептите (објектите) навлегуваат и во јазикот. Така во секој јазик се создава фонд на термини интересни за проучување, а добар дел од нив се влезени од големите јазици и посебно од англискиот јазик. Најголемо влијание претрпела областа на компјутеристиката, каде се користат, во главно, позајмени термини од англискиот јазик освен ова постои и штетна синонимија (иако присутни) што предизвикуваат конфузија во комуникацијата меѓу експертите.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Цака.Н. “Disa aspekte të përgjithshme të hartimit të një fjalori të informatikës në gjuhën shqipe” në “Çështje të terminologjisë së informatikës në gjuhën shqipe” ASHAK, Приштина, 2000.
- [2] Цака.Н. “Shqipërimi i disa termave të informatikës”, Koha ditore, Приштина, 14 септември, 2004.
- [3] Цака.Н., Susuri, L. “Standardizimi dhe normëzimi i terminologjisë shkencore dhe profesionale”, Konferenca shkencore “Gjendja dhe zhvillimi i terminologjisë shqipe - probleme e detyra”, Тирана, 2009.
- [4] Fjalor i informatikës, (anglisht-shqip; shqip-anglisht), Цака.Н., Дика А., Родики С. Приштина, 2005.
- [5] “Informatika 2”, Нинка И., Тирана 2007
- [6] Дуро, А. “Për një fjalor të huazimeve angleze në shqipe” në “Depërtimi dhe përshtatja e huazimeve angleze në gjuhën shqipe”, Sf/20, Приштина, 2014.
- [7] Пашо, Х. “Terminologjia teknike-shkencore dhe vendi i saj në shqipen standarde”, “Konferenca shkencore ndërkombëtare dhe shoqëria shqiptare sot”, Тирана, 2003.